

Novo ruho stare gramatike

(Jakov Mikalja: *Gramatika tali(j)anska ukratko ili kratak nauk za učiti latinski jezik*. Pretisak. Transkripcija, studija i popratni tekstovi: Darija Gabrić-Bagarić i Marijana Horvat, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2008.)

Mikaljina je *Gramatika tali(j)anska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik* iz 1649. godine pisana hrvatskim jezikom i pridodana tekstu rječnika istoga autora, *Blago jezika slovinskoga*, a tiskana je i samostalno kao posebna knjižica u maloj osmini. Valja odmah pripomenuti da je u Mikaljino vrijeme *latinski* bio uzualni naziv za talijanski jezik, otud taj naziv u drugom dijelu naslova, dok se za latinski jezik rabio pojam *dijački*. Hrvatski joj metajezik, pa tako i hrvatsko gramatičko nazivlje priskrbljuje atribut najstarijega izvora naše gramatičke terminologije. Budući da je čitanje starih hrvatskih tekstova otežano zbog slovopisnih sustava kojima su pisani, današnjemu je čitatelju ponuđen transkribirani tekst, a znanstvenu će publiku zasigurno obradovati i opsežna studija.

Iako rođen u Italiji, Mikalja svoju hrvatsku narodnost nije nijekao ni službeno ni praktično do kraja života. Ime njegova rodnoga mjesta Peschici talijanski je (top) onomastički kroatizam nastao (1053. g.) iz predštokavskoga oblika s korijenom *pesk*, a na hrvatskom glasi *Pještica*. Nakon što su u 10. st. Slaveni otjerali Saracene s cijeloga poluotoka, zaorio je tim krajem hrvatski jezik, *la lingua schiauona*, i orio se najmanje do 17. stoljeća.

Njegovo je krunsko djelo, ujedno i prvi hrvatski rječnik u kojemu je polazni jezik hrvatski, *Blago jezika slovinskoga ili slovnik u komu izgovaraju se ri(j) eči slovinske latinski i di(j)ački*. Slaganje je i tiskanje toga rječnika započelo u Loretu 1649. g., a nakon potrage za boljim tiskarom dotiskano u Anconi 1651. g. U uvodnome dijelu *Blago* između ostaloga sadržava gramatiku talijanskoga jezika na hrvatskome čiji pretisak ovdje prikazujemo.

Vrijednost te gramatike i potrebu da se ona ponovno predstavi današnjemu čitatelju dobro su (pr)ocijenile autorice Darija Gabrić-Bagarić i Marijana Horvat. Jedini autor koji se dosad bavio istom građom, Josip Jernej, obradio je (samo) talijanistički aspekt gramatike, što autorice uzimaju u obzir pri opisu strukture Mikaljine gramatike.

Knjiga (pretisak, transkripcija, studija i prateći tekstovi) obasiže 189 stranica i sastoji se od dva dijela. U prvome se dijelu nalazi tekst *Gramatike* Jakova Mikalje s transkripcijom na sučelnim stranicama (str. 5–101, transkripcija: M. Horvat). Čitatelju su ponuđena transkripcijska načela kao spona između izvornika i suvremenog izdanja. Čitamo tu Mikaljin uvod *Dobrom pri(j)atelju koji štije ove knjige* u kojemu autor objašnjava ponuke za svoju gramatiku i kaže kako je ona napisana ‘ne samo za one koji žude latinski (tj. talijanski, op. aut. prikaza) jezik naučiti, nego jošte za djecu od Dalmaci(j)e koja uče di(j)ački jezik gramatikom za Latine upisanom’, uvjeren da će đaci tako lakše naučiti oba jezika.

Drugi dio knjige čini znanstvena studija o Mikaljinoj gramatici (str. 105–163,

autorice: D. Gabrić-Bagarić i M. Horvat). Sveobuhvatnost te studije razvidna je već i iz podjele po poglavljima. Jezikoslovno nazivlje u opisanoj gramatici i jezična raščlamba (na fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini) sadržaji su koji se ne nalaze uvijek i nužno u radovima ovoga tipa, pa ovu knjigu bitno izdižu iznad prosječnosti.

Studija počinje poglavljem *Život i djelovanje isusovca Jakova Mikalje (1601.–1654.)*, (str. 105–109). Zanimljivomu opisu autorova duhovnog i ljudskog profila pridonose izdvojeni trenutci i događaji iz života koji su relevantni za njegov gramatičarski i leksikografski rad.

Jezikoslovac, leksikograf i isusovac Jakov Mikalja (*Micalia, Micaglia; Jacobus*) rođen je na poluotoku Garganu u Italiji, 31. ožujka 1601. godine u obitelji moliških Hrvata. Kao svjetovnjak apsolvirao je tri godine filozofije, nakon čega je 1628. g. stupio u Družbu Isusovu u Rimu. Četiri je godine (od 1630. do 1633.) bio učiteljem gramatike u Isusovačkome kolegiju u Dubrovniku. U pismu koje 1636. g. upućuje zboru za širenje vjere iznosi prijedlog svoje reforme latinice za potrebe hrvatskoga jezika. U razdoblju između 1637. i 1645. godine bio je misionar i dušobrižnik među katolicima u Temišvaru (Rumunjska). Od tada do smrti, 1. prosinca 1654., hrvatski je ispovjednik u Loretu.

Moguće uzore za Mikaljinu gramatiku autorice razmatraju u poglavljju *Struktura Gramatike tali(j)anske ukratko* (str. 109–116). Obrazlažući detaljno svaki možebitni predložak, autorice će se na kraju složiti s Jernejevim zaključkom da je gramatika vjerojatno nastala iz bilježaka koje je Mikalja pisao za nastavu u dubrovač-

koj gimnaziji i u temišvarskoj misiji, a po uzoru na neku talijansku gramatiku.

Iznošenje jezičnih datosti i jezikoslovnih pojava Mikalji je bilo otežano zbog nepostojanja nazivoslovnog instrumentarija. Kako se snalazio u prilagođavanju postojećih, posuđivanju stranih ili tvorbi novih naziva razloženo je u poglavljju *Jezikoslovno nazivlje u gramatici* (str. 116–123). Nazivi poput *rič trpljeća, način koji ne svršuje* (infinitiv), *način koji žudi* (opativ), *ishodeća* (za zamjenicu) te *slovo glasovito i neglasovito* obradovat će štovaltelje hrvatske jezične baštine, a zaintrigirati sve njezine istraživače.

U poglavljju *Slovopis* (str. 123–133) opisana je Mikaljina težnja ka pronalaženju idealnih grafijskih rješenja. Vođen idejom da treba što manje mijenjati izgovor latinskih slova, on odbacuje višeznačnost grafema u korist kombinacije grafema. Sustavnost njegovih rješenja proizlazi iz potrebe da jasno odredi grafijska načela kako bi se rječnička građa, kojoj je ova gramatika aneksnim dijelom, mogla čitati bez poteškoća uzrokovanih grafijskim prijedlozima.

Iako Mikalja u gramatici ne govori eksplicitno o pravopisnim pravilima, autorice donose jasne zaključke o načelima kojih se držao. U poglavljju *Pravopis* (str. 133–137) one primjerima obrazlažu zašto se Mikaljin način pisanja može držati kombinacijom morfonološkoga i fonološkoga pravopisa.

Središnje je poglavlje ove knjige *Jezična raščlamba* (str. 138–163). Jezik *Gramatike* opisan je na fonološkoj, morfološkoj i često zanemarenoj sintaktičkoj razini. Iako gramatika poučava talijanskomu jeziku, autorice je ubrajaju među hrvat-

ske gramatike i to zbog njezina metajezi-ka, odlomaka na hrvatskome i hrvatskih prijevodnih likova. U fonološkome opisu razlažu suspstituciju staroga glasa *jata*, vokalizaciju završnoga *-l*, jotacije i ostale glasovne promjene te naglasak koji sam Mikalja ne obrađuje, već ga tek ponekad i nesustavno bilježi. Hrvatske morfološke modele autorice rekonstruiraju prema paralelnim kontrastivnim primjerima te iz gramatičkih pouka, objašnjenja i uputa koje su pisane hrvatskim jezikom. Sintaktički je opis također temeljen na Mikaljinim gramatičkim objašnjenjima pisanim hrvatskim jezikom, jer se sam autor te jezične razine nije doticao. Temeljito su obrađene pojave koje bitno razlikuju suvremeni jezik od onoga starih gramatika, kao i osobine onodobnoga književnoga jezika koje su svoje mjesto našle u tim uputama. Naglasak je na morfološkoj razini, koja je u starijemu hrvatskom jezikoslovlju najobrađenija jezična razina, dok iz fonološkoga opisa autorice zaključuju da je djelo pisano jekavsko-ikavskom štokavskom stilizacijom, odnosno koineom jugoistočnoga kompleksa hrvatske pismenosti 17. stoljeća.

Slijede još četiri prateća teksta: *Popis citirane i konzultirane literature* (str. 164–168, autorice: D. Gabrić-Bagarić i M. Horvat), *Ljetopis Jakova Mikalje* (str. 184–185, autorica D. Gabrić-Bagarić) i *Izdanja Gramatike Jakova Mikalje* (str. 185, autorica D. Gabrić-Bagarić) korisni su pregledni dodatci. *Rječnik Mikaljne Gramatike* (str. 169–183, autorica M. Horvat) pomoći će lakšemu snalaženju u čitanju izvornika, a razumijevanje je Mikaljina matajezi-ka olakšano i popisom talijanskih i latinskih jezikoslovnih naziva.

Ovo će bogato novo ruho stare gramatike zasigurno zadovoljiti očekivanja traagača za znanstvenom istinom. Autorice donose zaključke koji će pomoći čitateljima u pronalaženju i interpretiranju gramatičkih informacija o hrvatskome jeziku. U središte je stavljen hrvatski jezik Mikaljine gramatike i Mikaljin gramatičarski postupak.

Dok je Mikaljina gramatika izvorno služila da ‘đake – Hrvate’ pouči talijanskomu, pa tako i latinskomu jeziku, njezin bi pretisak današnjim zanesenjacima, zaljubljenicima u vlastitu jezičnu baštinu i izučavateljima hrvatskoga jezika trebao najaviti planirano izdanje – novo ruho Mikaljina *Blaga*.

Ivana Lovrić Jović